

**ОЦІНКА ДОХОДІВ ВІД САМОЗАЙНЯТОСТІ СЕЛЯН В ОСОБИСТОМУ ПІДСОБНОМУ
ГОСПОДАРСТВІ У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

На основі обстежень умов життя домогосподарств, що проводяться з 1999 р. Держкомстатом України, здійснено аналіз доходів сільських сімей у Житомирській обл. У роботі виконано порівняння доходів селян та міських жителів не тільки області, але й Поліського регіону та України. Відповідність методичних підходів обстеження міжнародним стандартам дала змогу порівняти доходи наших сільських сімей з доходами фермерської сім'ї у США. У результаті проведеного аналізу автор отримала цікаві висновки.

Можливості матеріального та соціального життя кожної людини залежать від рівня її доходу. Чим вище рівень доходу людини тим більше її можливості у задоволенні своїх потреб, підтримки здоров'я, отримання освіти, організації відпочинку тощо. Нині у сільській місцевості дуже поширюється самозайнятість населення в особистих підсобних господарствах. Ми поставили за мету дослідити проблеми соціального забезпечення цієї категорії працюючих та порівняти їх доходи з працюючими по найму у сільському господарстві.

Інформаційним джерелом дослідження доходів населення є дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України. Це обстеження було запроваджено Державним комітетом статистики України з 1999р. відповідно до "Програми реформування державної статистики на період до 2002 р". Воно здійснюється на постійній основі, базується на загальноприйнятих міжнародних стандартах і відповідає сучасній соціо-демографічній та економічній ситуації в Україні.

За даними вибіркового обстеження переважна більшість домогосподарств Житомирської області проживає у міських поселеннях - 52,3 %, у сільській місцевості відповідно - 47,7. Це підкреслює аграрний тип розвитку області, оскільки в цілому по Україні на селі проживає 31,2 % сімей.

Аналіз таблиці 1 свідчить, що за розміром загальних доходів домогосподарства Житомирської області мають значно нижчий рівень - 291,45 грн. в середньому за місяць на сім'ю - в порівнянні з відповідним показником по Україні - 366,52. У Поліському економічному районі (в який входять Вінницька, Волинська, Житомирська, та Чернігівська області) цей показник складає - 342,24 грн. Розмір заробітної плати працюючих за наймом у сільській місцевості Житомирської області (50,37 грн.) перевищує відповідний показник по Поліському економічному регіону (41,28 грн.). Це в деякій мірі можна пояснити особливостями Житомирської області: сільське населення Житомирщини надає більші переваги роботі за наймом у порівнянні з самостійною організацією власного бізнесу чи підприємництва. Самозайнятість у власному підсобному господарстві це вимушена трудова діяльність, що має переважно вторинну форму і дозволяє їм знижувати рівень бідності та зuboжіння.

Таблиця 1

Грошові доходи і сукупні ресурси домогосподарств України, Поліського економічного району та Житомирської області у міській та сільській місцевостях за 2000 р. (в середньому за місяць на сім'ю, грн.)

Показник	Україна			Поліський ек. р.			Житомирська обл.		
	Всі домогосподарства	У містах	У сільській місцевості	Всі домогосподарства	У містах	У сільській місцевості	Всі домогосподарства	У містах	У сільській місцевості
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Оплата праці	141,54	174,9	67,81	78,19	112,43	41,28	73,37	94,52	50,37
2. Доходи від підприємницької діяльності	9,9	11,42	6,54	7,92	14,05	1,30	6,82	12,7	0,44
3. Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	21,54	4,59	59,02	17,05	5,69	29,30	10,36	2,04	19,47
4. Доходи від продажу майна нерухомості та від власності.	3,45	4,44	1,27	3,6	1,23	6,15	0,8	0,72	0,89
5. Соціальні виплати і допомоги, аліменти	79,98	83,2	72,84	61,20	67,16	54,59	55,23	69,64	39,57
6. Інші грошові доходи	6,07	6,30	5,57	8,11	8,02	8,21	7,64	7,47	7,82
Всього грошових доходів	262,48	284,85	213,05	176,07	208,58	141,03	154,25	187,09	118,56
7. Вартість спожитої продукції отриманої з ОПГ	68,12	27,98	156,82	128,87	71,66	190,21	101,41	56,53	150,21
8. Пільги, субсидії, допомоги та інше	35,92	48,84	25,07	37,3	48,17	25,62	35,79	45,63	24,92
Всього загальних доходів	366,52	353,67	394,94	342,24	328,41	357,26	291,45	289,35	293,69
Середній розмір домогосподарства, чол.	2,76	2,70	2,91	2,89	2,96	2,82	2,72	2,86	2,57

Сума загальних грошових доходів домогосподарств, що проживають у міських поселеннях значно вище у порівнянні з жителями села по всіх регіонах. Однак вартість спожитої продукції отриманої з особистого підсобного господарства дозволила селянам не тільки зрівняти, але й перевищити показник загальних доходів домогосподарств у міських поселеннях.

Із загальної кількості домогосподарств, що проживають у сільській місцевості 86,6 % утримують худобу, птицю, бджіл та майже всі обробляють земельні ділянки - 97,7 %. Таке

масове поширення праці у власному господарстві свідчить про доходність даного виду трудової діяльності на сучасному етапі у селі. Отже, значний розмір та відповідно частку доходів сільського населення складають надходження отримані від ведення особистого підсобного господарства (ОПГ). Вони істотно зменшують рівень майнового розшарування населення, особливо в регіонах Полісся і зокрема Житомирської області.

Таблиця 2

2. Структура доходів домогосподарств України, Поліського економічного району та Житомирської області у міській та сільській місцевостях за 2000 р. (в середньому за місяць на сім'ю, %)

Показник	Україна			Поліський ек. р.			Житомирська обл.		
	Всі домогосподарства	У містах	У сільській місцевості	Всі домогосподарства	У містах	У сільській місцевості	Всі домогосподарства	У містах	У сільській місцевості
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Оплата праці	38,6	49,5	17,2	22,8	34,2	11,6	25,2	32,7	17,2
2. Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	2,7	3,2	1,6	2,3	4,3	0,4	2,3	4,4	0,1
3. Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	5,9	1,3	14,9	5,0	1,7	8,2	3,6	0,7	6,6
4. Доходи від продажу майна нерухомості та від власності	0,9	1,2	0,3	1,0	0,4	1,7	0,3	0,2	0,3
5. Соціальні виплати і допомоги, аліменти	21,8	23,5	18,4	17,9	20,5	15,3	18,9	24,1	13,5
6. Інші грошові доходи	1,7	1,8	1,5	2,4	2,4	2,3	2,6	2,5	2,7
Всього грошових доходів	71,6	80,5	53,9	51,4	63,5	39,5	52,9	64,6	40,4
7. Вартість спожитої продукції отриманої з ОПГ	18,6	7,9	39,7	37,6	21,8	53,3	34,8	19,5	51,1
8. Пільги, субсидії, допомоги та інше	9,8	11,6	6,4	11,0	14,7	7,2	12,3	115,8	8,5
Всього загальних доходів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Середній розмір домогосподарства, чол.	2,76	2,70	2,91	2,89	2,96	2,82	2,72	2,86	2,57

Таблиця 3

Частка спожитих продуктів харчування вироблених в особистих підсобних господарствах населення у Житомирській області та Поліському економічному районі за II квартал 2000 року (в середньому за місяць, %)

Назва продукту	Житомирська область			Поліський економіч. район		
	Всі домогосподарства	У містах	У сільській місцевості	Всі домогосподарства	У містах	У сільській місцевості
М'ясо і м'ясопродукти	33,5	14,3	57,2	45,8	20,1	74,8
Молоко і молочні продукти	43,5	15,4	72,2	50,8	17,9	78,0
Яйця, штук	38,5	16,5	78,6	51,5	23,3	88,3
Риба і рибопродукти	12,5	5,6	22,9	14,8	8,0	24,0
Цукор	6,6	4,0	10,8	9,1	5,6	14,3
Олія та інші рослинні жири	0,6	0,6	0,7	0,9	0,4	1,5
Картопля	81,5	61,2	96,4	86,2	69,5	97,3
Овочі і баштанні	63,5	43,9	82,8	71,2	54,8	87,8
Плоди, ягоди, горіхи, виноград	52,1	39,6	75,6	58,6	42,8	80,6
Хліб і хлібобулочні вироби	4,8	2,0	8,2	14,1	3,2	26,3

За даними таблиці 2 доходи від продажу сільськогосподарської продукції та вартість продукції отриманої з підсобного господарства в цих регіонах складає більше 55% загальних доходів домогосподарств у сільській місцевості. Значні розбіжності в структурі доходів сільських сімей припадають на частку доходів отриманих від продажу сільськогосподарської продукції, що по Україні становить 14,9 %, а на Житомирщині в 2,3 рази менше, лише - 6,6 %. Отже, в області не створено належних умов для реалізації сільськогосподарської продукції, що

вищується в підсобних господарствах населення на селі і тому ця стаття доходу має значні резерви щодо збільшення. Згідно результатів обстеження умов життя домогосподарств, сільське населення області за рівнем споживання продуктів харчування перевищує мінімальні фізіологічні норми по молоку і молочних продуктах, олії, цукру, картоплі, овочах, баштанних, плодах, ягодах, горіхах.

За даними таблиці 3 у сільській місцевості населенням Житомирщини витрачається на споживання 72,2 % молока та молочних продуктів, 75,6 - плодів, ягід, горіхів, 82,8 - овочів і баштанних, 96,4 % - картоплі, вироблених в особистих підсобних господарствах. Цієї продукції не вистачає у міських поселеннях як Житомирської, так і інших областей. Доцільно створити мережу по реалізації, заготівлі, переробці цих видів продукції, вирішити транспортні проблеми доставки товарів до споживача, що в кінцевому рахунку підвищить грошові доходи селян і зменшить натуралізацію ведення господарства.

Отримані результати умов життя домогосподарств України в певній мірі можна порівняти з даними прямого анкетування фермерів США щодо визначення їх витрат та доходів. Ці обстеження мають багато спільного в методичних підходах, зокрема використовується метод анкетування спеціально навченими репортерами по уніфікованих стандартних формах звітності, об'єктом опитування є домогосподарство (сім'я), дотримуються принципи незалежності, добровільності, комплексності, стандартизації, конфіденційності тощо. Результати обстеження фермерських сімей США свідчать, що частка доходів, яку вони отримують від самозайнятості у власному господарстві складає 10-15 відсотків у загальному доході (табл.4). Це у п'ять разів менше в порівнянні з часткою, що отримують від самостійної трудової участі селяни зайняті у власному підсобному господарстві на Україні. Отже, в країнах з розвинутою ринковою економікою для переважної більшості сімей доходи від самозайнятості у сільському господарстві забезпечують тільки 7-10 частину середнього сімейного доходу фермера у США. У нашій державі зовсім протилежна картина.

Таблиця 4

**Середньорічний дохід сім'ї фермера в співставленні з середнім доходом сім'ї
США за 1994-1995 рр, доларів***

Показник	1994	1995	1996	1997
1. Доход фермерської сім'ї від фермерської діяльності	4376	4720	7906	5989
2. Доход сім'ї фермера від іншої діяльності (заробітна плата від іншої діяльності, субсидії, дивіденди тощо)	38092	39671	42455	46358
3. Загальний дохід фермерської сім'ї	42468	44391	50361	52347
4. Середній сімейний дохід по США	43133	44938	47123	49692
5. Співвідношення середнього доходу сім'ї фермера до середнього доходу сім'ї по США, %	98,5	98,8	106,9	105,3
6. Питома вага доходу від фермерської діяльності в загальному доході фермерської сім'ї, %	10,3	10,6	15,7	11,4

Надходження від самостійної трудової участі у галузі сільського господарства становлять основну доходну статтю для сільських сімей, що за часів перехідної економіки набула стійкої тенденції до збільшення. Крім того саме самозайнятість у сільському господарстві дозволяє українським сім'ям підтримувати безбідне існування та належно харчуватися.

Аналізуючи проблему бідності населення в Україні за умовами обстеження життя домогосподарств Е.М. Лібанова, Л.М. Черенько, О.В. Макарова та інші відзначають, що переважна більшість бідних домогосподарств концентрується в сільській місцевості - 36,6 %, приблизно такою ж є частка сільських мешканців і серед зuboжілих - 37 % [1, С.39]. Надзвичайно гострою слід визнати проблему працюючого населення. Четверта частина домогосподарств у складі яких нема утриманців є бідними, а 13,5 % зuboжілими, тобто ризику і бідності і зuboжілості для цієї категорії господарств істотно не відрізняються від середніх по сукупності. Дещо знижуються вони тільки для тих домогосподарств, голова яких є самозайнятим (відповідно 21,2 % та 9,8 %) або безплатно працюючим на сімейному підприємстві (16,8 %). Ясно, що роботодавці в змозі забезпечити своїй родині пристойний

* Ціни, витрати, прибутки в АПК / Саблук П.Т., Шпичак О.М., Ситник О.В. та ін. - К.: ІАЕ, 2000. -657с., С537,

рівень добробуту, тому питома вага бідних серед таких домогосподарств становить лише 5,9 %, а зубожілих - 3,7 % [1, С.37]. Отже, дослідження проведені вченими Ради по вивченню продуктивних сил НАН України на базі матеріалів обстеження свідчать, що на сучасному етапі рівень життя самозайнятого населення вище категорії осіб, що працюють за наймом.

Оцінюючи доходи селян від самозайнятості в особистому підсобному господарстві ми прийшли до таких висновків:

- у сучасних умовах рівень заробітної плати працюючих за наймом у сільському господарстві не відповідає умовам продуктивної зайнятості і за дослідженнями нижче розміру доходу, що можна отримати самостійно організувавши робоче місце у цій галузі. Як результат, кількість самозайнятих набула тенденції постійного зростання;
- у країнах з розвинутою ринковою економікою, зокрема США, доходи від самозайнятості у сільському господарстві складають 10-15 % загального доходу сім'ї, а в нашій державі цей показник перевищує 50 %;
- сума загальних грошових доходів домогосподарств, що проживають у міських поселеннях значно вище у порівнянні з жителями села по всій території України, однак вартість сукупних ресурсів отриманих селянами від ведення ОПГ дозволила їм не тільки зрівняти, але й перевищити показник загальних доходів домогосподарств у міських поселеннях;
- надходження від самозайнятості у сільському господарстві істотно зменшують рівень майнового розшарування населення;
- у Поліському економічному районі і, зокрема, в Житомирській області самозайнятості властиве натуральне ведення господарства, що дуже працеінтенсивне, і майже не містить ринкових елементів господарювання. У Житомирській області надходження від реалізації продукції з ОПГ складають лише 6,6 % загальних доходів сім'ї, а по Україні цей показник складає 14,9 %;
- економічний ефект від вкладання капіталу в ОПГ на Житомирщині в сучасних умовах має спадний характер, що вказує на високу трудомісткість виробництва. Отже, перевищення доходів від самозайнятості над рівнем зарплати у сільському господарстві ґрунтується на самоексплуатації зайнятих цією трудовою діяльністю.

Нині розмір доходів від самозайнятості у сільському господарстві значно вище рівня заробітної плати у цій галузі. Як результат намітилася стійка тенденція збільшення кількості самостійно зайнятого населення у сільському господарстві Житомирської області. Це негативна тенденція, що властива для країн, що розвиваються. Нині доцільно терміново вирішити проблему рівня заробітної плати у сільському господарстві та реформувати соціальні виплати для уразливих прошарків сільського населення.

Література:

1. Бідність в Україні: аналіз ситуації за перше півріччя 1999 року / *Лібанова Е.М., Черенько Л.М., Макарова О.В.* та ін. - К.: РВПС НАН, 2000. - 73 с.
2. Витрати і доходи домогосподарств України у 2 кварталі 2000 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) / Стат. бюл. - К.: Держкомстат, 2000. - 148 с.
3. Витрати і доходи домогосподарств Поліського економічного району (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) / Стат. бюл. - К.: Держкомстат, 2000. - 148 с.
4. Витрати і доходи домогосподарств Житомирської області (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) / Стат. бюл. - К.: Держкомстат, 2000. - 82 с.
5. Соціальний розвиток села в умовах перехідної економіки: стан та перспективи розвитку / *Тринько Р.І., Прокотишак К.В., Біттер О.А.* та ін. Л.: ЛДАУ, 1998. - 173с.